

► Motivering

Het object is van belang voor de gemeente Arnhem wegens stedenbouwkundige waarden, architectuurhistorische waarden en cultuurhistorische waarden.

► Toelichting motivering

Als bedrijfsruimte met flatwoningen opgezet pand uit 1956, naar een ontwerp van het Arnhemse architectenduo Corn. Nap en G.J.P van Ede. Het in traditionalistische trant uitgevoerde object ligt in de aaneengesloten westelijke gevelwand van de Markt, en vormt hier de noordelijke afsluiting van een reeks in dezelfde periode gerealiseerde panden. Deze ontstonden in het kader van de wederopbouw van Arnhem na de verwoestingen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Aan de noordelijke zijde grenst het pand aan het na de oorlog herstelde waaggebouw.

► ► Stedenbouwkundige waarden:

Het object heeft stedenbouwkundige waarde als een belangrijk onderdeel van de uit dezelfde periode daterende, en vanuit een totaalaanzicht ontworpen gevelwand aan de westzijde van de Markt. Binnen deze gevelwand en als noordelijke afsluiting van de reeks naoorlogse gebouwen neemt het pand door zijn prominente hoge en brede verschijningsvorm met repeterende vensterreeksen, een in het oog vallende positie in. Als onderdeel van de gevelwand, en tezamen met de nabijgelegen historische bebouwing (naastgelegen Waaggebouw, Eusebiuskerk) waarop de traditionalistische vormgeving werd afgestemd, en de tegenoverliggende laanbeplanting, behoort het object tot een waardevol en schilderachtig ensemble. De stedenbouwkundige waarde wordt versterkt door de ligging binnen de historische pleinstructuur van de Markt.

Architectuurhistorische waarden:

Het object heeft architectuurhistorische waarde als een binnen de gemeente Arnhem op vrij gave wijze bewaard gebleven voorbeeld van een (oorspronkelijk) als bedrijfsgebouw met flatwoningen opgezet pand uit de wederopbouwperiode, dat werd ontworpen door de Arnhemse architecten Corn. Nap en G.J.P. van Ede. Het ontwerp werd afgestemd op de vormgeving van andere panden die behoren tot de in dezelfde periode ontstane gevelwand. Bij het ontstaan van de gevelwand werd een grote rol gespeeld door prof. F.A. Eschauzier, die een belangrijke betekenis heeft binnen de Nederlandse architectuur. Markt 34-37 werd vormgegeven in een traditionalistische trant, met sobere bakstenen gevels, een zolderkap, subtiel siermetselwerk in de vorm van een raster vormende banden met overhoekse tandlijst en strak ogende vensterreeksen met stalen invullingen.

Cultuurhistorische waarden:

Het pand heeft cultuurhistorische waarde doordat het werd gebouwd in het kader van de wederopbouw van Arnhem, na de verwoestingen tijdens de Tweede Wereldoorlog. In de opzet met bedrijfsruimtes op de begane grond en flatwoningen op de verdiepingen weerspiegelen zich de ideeën omtrent het herstel van oorlogsschade zoals die bestonden in de bouwtijd. Met de functie van winkels en bedrijfsruimtes op de begane grond, werd aangesloten bij de historische handelsbetekenis van de Markt. Ook andere panden binnen de betreffende gevelwand waren op de begane grond voorzien van een bedrijfsfunctie, veelal opslaghallen voor groente en fruit. Tezamen met deze panden alsmede de bestuursgebouwen aan de zuid- en oostzijde van de Markt, illustreert nr. 34-37 de historische markt- en bestuursfuncties van dit plein.

Het object is op basis van bovenstaande motivering beschermenswaardig als gemeentelijk monument in de gemeente Arnhem. Niet-beschermenswaardige onderdelen zijn in de redengevende beschrijving aangegeven.

► Historie

Het pand aan de Markt 34-37 werd gebouwd in het kader van de wederopbouw van Arnhem, na de verwoestingen die onder meer bij de Slag om Arnhem plaatsvonden (1944). In Nederland werd de wederopbouw georganiseerd via door het rijk vastgestelde regels, waarbij werd gewerkt met standaardorganisatiemodellen. Er waren opeenvolgende ministeries voor de wederopbouw. Een belangrijk uitgangspunt, naar ideeën van ir. P. Verhagen, was dat de plannen werden getoetst aan stedenbouwkundige basisprincipes.

Aanvankelijk leek in Arnhem de wederopbouw vanuit een uitzonderingspositie te verlopen. De gesprekken tussen burgemeester Ch.G. Matser en ir. J.P. van Muijlwijk (Gemeentewerken) met Den Haag hadden ertoe geleid dat de gemeente zelfstandig het herbouwplan ter hand zou nemen. Desondanks was ook in Arnhem de centraliserende tendens voelbaar. Dit bleek zowel bij de in oktober 1945 opgerichte Directie Wederopbouw Arnhem, als bij het Bureau Stadsplan Arnhem dat enige maanden eerder in het leven was geroepen. Het Bureau Stadsplan werd geleid door Van Muijlwijk, onder supervisie van ir. J.A. van der Laan. Uitgangspunt voor de binnenstadsplannen was herbouw, maar ook vernieuwing. Dit laatste ter opvang van de verkeerstoename en verbetering van de infrastructuur. Op deze manier ontstonden bijvoorbeeld de Van Muijlwijkstraat (ter ontlasting van de Steenstraat) en de Looierstraat, laatstgenoemde als nieuwe winkelstraat. De Looierstraat schiep tezamen met het Gele Rijdersplein een directe verbinding tussen het Velperplein en het Willemsplein.

De opeenvolgende plannen laten de worsteling zien met de manier, waarop de (doorgaande) verkeersstromen in het zuidelijke binnenstadgebied zouden moeten worden afgewikkeld, in het bijzonder in relatie tot de aansluiting van de hoofdstraten op het singelgebied en de opgang naar de Rijnbrug. Ook worstelde men met het gevaar, dat de verkeersroute de binnenstad in twee helften zou knippen. Waren in de oudere plannen de Langstraat als hoofdader en de Weerdjesstraat als woonstraat in de luwte gedacht, in later jaren komt de noordelijker gelegen route Walburgstraat-Beekstraat-Boerenstraat-Kerkplein-Oeverstraat als hoofdroute in beeld, waarvoor een lastige bajonetconstructie op de aansluiting Broerenstraat-Beekstraat was ontworpen. Uiteindelijk werd hiervan tijdens de aanleg nog afgezien, waarna een verbinding via Walburgstraat-Turfstraat langs de zuidzijde van het Kerkplein richting Oeverstraat prioriteit kreeg. In de Oeverstraat werden vele gespaarde huizen gesloopt om de wegverbreding te bewerkstellingen, maar het negentiende-eeuwse kadastergebouw, op de hoek van de Oeverstraat en de Nieuwstraat, mocht niet worden gesloopt en frustreerde zo de plannen. Toen het kadaster uiteindelijk verhuisde waren de inzichten als gevolg van de bouw van de tweede Rijnbrug gewijzigd. De Weerdjesstraat en de Rijnkade konden de verkeersstromen overnemen, de Oeverstraat werd weer versmald en bebouwd. De wens van de wederopbouwers tot een helderde scheiding van functies is afleesbaar in de plannen, maar niet nadrukkelijk rigoreus doorgevoerd. Voor het grote geheel van de binnenstad waren die functies: handel in het zuidwestelijke deel, bestuur in het zuidoostelijke, en de winkelfunctie in het noordelijke deel van de binnenstad. Ook binnen de zuidelijke binnenstad is er sprake van een zekere functiescheiding, deels ook gebaseerd op de vooroorlogse: handel-, bedrijvigheid en wonen langs de Rijnkade en in het westelijk deel; openbaar bestuur en rechtspraak in de zuidoosthoek; het middendeel kreeg een veelheid aan functies: handel- en horeca aan de Markt, winkels en woningen aan het Kerkplein en veel woningen in het gebied rond Rodenburgstraat en Trans. Over de architectonische invulling bestond in de loop van het ontwerpproces getuige de maquettes

en de plantekeningen steeds minder eenduidigheid. Ging de maquette op basis van het plan van Leupen en Van der Laan nog duidelijk uit van een in zijn tijd nog zeer gebruikelijke traditionele typologie en vormtaal (gesloten bouwblokken, toren- en hoekaccenten, alle gebouwen met daken, individuele invullingen (aan Markt, maar ook aan het Kerkplein), in latere plannen (eind jaren 40, begin jaren 50) komen meer modernistische vormelementen in beeld: halfopen verkavelingen, expeditiestraten, etagebouw, soms met handels- of winkelfuncties in de plint. Samen met de nog jongere, uitgesproken modernistische invullingen is uiteindelijk een zeer afwisselend bebouwingsbeeld ontstaan, waarin eenduidigheid lijkt te ontbreken.

Het door architectenduo Corn. Nap en G.J.P. van Ede ontworpen pand aan de Markt 34-37 uit 1956, werd opgezet met twee winkels / bedrijfsruimtes op de begane grond en zes portiekflatwoningen op de verdiepingen. Opdrachtgever was de heer A. Verboon. Het pand ontstond als onderdeel van de tijdens de wederopbouw nieuw gerealiseerde gevelwand aan de westzijde van de Markt. Dit nabij de Rijnbrug (nu John Frostbrug) gelegen plein behoorde tot het gebied dat zeer zwaar was getroffen tijdens de Slag om Arnhem. Bij de wederopbouwplannen werd uitgegaan van een herstel van de bestuurs- en marktfuncties van de Markt. Zo ontstond aan de zuidzijde het nieuwe Provinciehuis (1954, J.J.M. Vegter). Aan de oostzijde werden het nieuwe Paleis van Justitie en Rijksarchief gebouwd (respectievelijk Fr. Sevenhuijsen, 1963 en M. Bolten, 1967). Nabij de Markt werd in 1963 het nieuwe stadhuis gerealiseerd (J. Konijnenburg). Opvallend is de nadruk op een functionalistische vormgeving bij laatstgenoemde gebouwen, een keuze die samenhangt met de publieke functies. Het Provinciehuis toont het samengaan van traditionele en moderne elementen.

Bij de door opslaghallen/bedrijfsruimtes en bovenwoningen bepaalde bebouwing aan de westzijde van de Markt werd juist uitgegaan van een herstel van het historische aanzicht dat hier voor de oorlog had bestaan, inclusief zolderkappen. Op deze manier werd de aloude marktfunctie van het plein benadrukt, en bovendien ontstond een harmonieuze eenheid met de herstelde historische bebouwing aan de noordzijde van de Markt (Waag en Eusebiuskerk). Alhoewel de diverse panden door verschillende architecten werden ontworpen, werd uitgegaan van het totaalbeeld van de gevelrij. Dit blijkt bijvoorbeeld uit een bewaard gebleven overzichtstekening uit 1952. Een grote rol werd hierbij gespeeld door de invloedrijke prof. F.A. Eschauzier. Diens nadruk op ambachtelijke bouwkunst ging gepaard aan een sterk gevoel voor de karakteristieken van een bepaalde omgeving. Door hem ontworpen gebouwen werden bepaald door eenvoudige dakvormen, zuiver in den gevel geplaatste muuropeningen, een welhaast burgerlijke eenvoud (Bosma, K., & Wagenaar, C., 1995, p. 184). Al deze aspecten komen ook tot uiting aan de Markt. Verschillende panden alhier werden door Eschauzier, in samenwerking met J.G.A. Heineman uit Velp, gebouwd. Aan de achterzijde van de panden kwam een expeditieweg (Paradijs), ter ontsluiting van de opslag- en bedrijfsruimtes. Het stadsdeel alhier werd geheel nieuw ingevuld. In de loop van de jaren verloor de Markt zijn marktfunctie (overgenomen door het nabijgelegen Kerkplein). Ook de diverse magazijnen (veelal groente- en fruitopslag) kregen een andere bestemming.

Markt 34-37 werd door architecten Nap en Van Ede uitgevoerd in een sobere traditionalistische trant. Karakteristiek is de vormgeving met gemetselde gevels en een zolderkap. In de voorgevel werd door middel van eenvoudig siermetselwerk een rasterpatroon aangebracht, waardoor de verder sober gedetailleerde gevel een speels uiterlijk kreeg. Dit werd verder versterkt door het terugliggende geveldeel rechts, dat de aansluiting vormt op de oude waag. In de huidige situatie is dit terugliggende geveldeel wit geschilderd en voorzien van nieuwe vensterinvullingen. De puin op de begane grond zijn beiden gewijzigd, net als invullingen van de winkelentrees in het portiek.

Bronnen en literatuur:

Bouwtekeningen Gelders Archief

Bosma, K. & Wagenaar, C. (red.), Een geruisloze doorbraak. De geschiedenis van architectuur en stedenbouw tijdens de bezetting en de wederopbouw van Nederland, Rotterdam 1995

Lavooij, W., Gebouwd in Arnhem. Jongere bouwkunst vanaf 1840, Zutphen 1990

Lavooij, W., Twee eeuwen bouwen aan Arnhem, Zutphen 1990

Roelofs, B., Vernieling en vernieuwing. De wederopbouw van Arnhem 1945-1964, Utrecht 1995

BESCHRIJVING (23-08-2016):

► Ligging

Het pand is gelegen binnen de aaneengesloten westelijke gevelwand van de Markt. Het wordt aan de achterzijde (west) ontsloten door de als expeditiestraat opgezette Paradijs en grenst aan de noordelijke zijde aan het historische waaggebouw.

► Algemeen

Het pand heeft een min of meer rechthoekige plattegrond, en telt vier bouwlagen en een zolder boven een kelder. Het zadeldak ligt met de nok evenwijdig aan de voorgevel en is gedekt met gesmoorde holle pannen. Het dak is gedekt met gesmoorde opnieuw verbeterde pannen. De achterzijde van het pand is deels plat gedekt. Drie gemetselde schoorstenen in het voordakvlak, één gemetselde schoorsteen aan de achterzijde van het pand ter plaatse van het platte dak. De voorgevel is opgetrokken in een gele baksteen in wildverband, met overhoeks gemetselde tandlijsten op de verdiepingen waarmee een soort raster gevormd wordt. Opvallend element is de eerste travee van rechts: deze ligt op de verdiepingen iets terug, valt niet onder de kap (plat gedekt) en fungeert als een soort overgangselement tussen dit woon-bedrijfspan en het naastgelegen historische waaggebouw. Deze travee is bovendien voorzien van horizontale beplanking (hout?) boven en onder de vensters, in de huidige situatie geschilderd. Op de begane grond wordt de overgang naar het waaggebouw verder begeleid door een twee traveeën brede winkelpui. Zowel deze pui als de linker pui zijn geheel vernieuwd. Op de verdiepingen vensters met stalen invullingen. Op de achtergevel sluit een ondiepe éénlaags uitbouw aan onder plat dak. Een deel van de vensters in de achtergevel is op detailniveau gewijzigd.

► Gevels

De voorgevel is zeven traveeën breed, met geheel rechts een terugspringende travee op de verdiepingen, waardoor een asymmetrisch geheel ontstaat. Zowel de pui rechts als de pui links op de begane grond is geheel nieuw gedetailleerd. Alleen de invulling van de centraal in de gevel gelegen toegang tot het trappenhuis van de portiekwoningen is nog oorspronkelijk. Deze bevat links een enkele stalen deur met ruit en messing lijstwerk en een breed zijlicht waarin ook de brievenbussen zijn opgenomen. Hierboven een breed enkel bovenlicht. Het plafond van het portiek is voorzien van houten schroten. Grijs tegelwerk op de vloer van het portiek. In de schuine zijwangen van het portiek zijn de winkelingangen opgenomen. Deze hebben echter beiden een nieuwe invulling. De winkelpui rechts bevat twee enkele ramen tussen brede pilasters. Deze hebben een niet oorspronkelijke mozaïek bekleding, die ook doorloopt over de niet oorspronkelijke bovenlijst van de pui. De in zwarte tegels uitgevoerde puilijst boven het portiek herinnert nog aan de oorspronkelijke gevelbrede puilijst. De pui links heeft eveneens een

geheel nieuwe invulling met gekoppelde enkele ramen met bovenlicht boven een lage borstwering.

Op de verdiepingen in het gemetselde deel van de voorgevel op elke verdieping zes venster met stalen tuimelraam boven een vast benedenlicht. De vensters in de vierde travee van links, ter plaatse van het trappenhuis, zijn iets breder uitgevoerd en zijn voorzien van vaste ramen. Onder de vensters een lekdorpel in lekdorpeltegels. De gevelopeningen in de rechter terugliggende travee bevatten houten invullingen met rechts een vast raam en links daarvan een draairaam. Boven het draairaam op de eerste en tweede verdieping een bovenlicht (uitzetraam). De voorgevel wordt aan de bovenzijde afgesloten door een geprofileerde betonnen lijst. De plat gedekte uiterst rechter travee wordt eveneens afgesloten door een betonnen lijst.

Het pand wordt aan beide zijden begrensd door belendende bebouwing. De zijgevels zijn alleen zichtbaar ter hoogte van de zolderverdieping. Beide zijgevels tonen schoon metselwerk en een uitgemetselde schoonsteen, en zijn verder blind uitgevoerd.

De achtergevel is deels zichtbaar vanaf de als expeditieweg opgezette Paradijs. De éénlaags uitbouw wordt aan het zicht onttrokken, maar op de verdiepingen is een betonnen balkon zichtbaar (tweede en derde verdieping) met stalen hekwerk met spijlen. Deze balkons zijn gevat tussen een uitgemetseld verticaal element met balkonkasten rechts, en een drielaags uitbouw onder plat dak links. Daar waar de voorgevel een terugliggende travee heeft, heeft de achtergevel een naar voren springende travee. Elke woning, twee op elke verdieping, is voorzien van een balkoningang met bovenlicht en zijlicht en twee vensters. Een aantal venster bevat nog de oorspronkelijke stalen tuimelramen (al dan niet met benedenlicht). Onder de vensters een lekdorpel in lekdorpeltegels. De woningen op de eerste verdieping hebben een dakterras met stalen hekwerk op de éénlaags aanbouw.

► Interieur

Het interieur van het pand is niet bezocht. Vanaf de openbare weg kan men de afwerking van het trappenhuis van de op de verdiepingen gelegen portiekwoningen zien. Deze is voorzien van een betonnen trap met oorspronkelijk tegelwerk en stalen trapeuningen.

Op de bouwtekeningen (1956) is te zien dat het trappenhuis exact in het midden achter de voorgevel ligt. Hier achter een scheidingsmuur die zowel op de begane grond (twee winkels) als op de verdiepingen het pand in twee deelt. De indeling links wordt op alle bouwlagen rechts gespiegeld. De woningen op de verdiepingen hebben een woonkamer aan de voorzijde, en de keuken en slaapkamers aan de achterzijde. De éénlaags aanbouw aan de achterzijde functioneerde oorspronkelijk als magazijn of werkplaats.